

TUSSEN MUREN

INLEIDING

*I won't throw myself from the pier
I'm gonna go home and shut up for a year
And when the year is over I'll reappear
And have a solution
Cause i'm the architect.*

Ik zet graag in met een stroofje DEUS. *The solution*, dat is wat een doorsnee burger vandaag verwacht van een architect. Wie al eens een huis bouwde of verbouwde zal het geweten hebben: tussen droom en daad staan wetten en praktische bewaren. En in een samenleving als de onze zijn dat er wel eens veel. Gewestplannen die je vertellen waar en vooral waar je niet kan bouwen, rooilijnen waar je beter achter blijft, de minimale afstand tot de dichtst bijzijnde bouwsels, er zijn maximale hoogtes, de inblik bij de burens, de wetgevingen op isolatie en veiligheid, opgelegde dakvormen, steenkeuzes, gescheiden waterafvoer, bepalingen over energieverbruik, regels over werfinrichting. En bovenal; hoe rijmen we dat allemaal nog met de portemonnee van brave belastingbetalende tweeverdiener? Zorgen, talloze bomen om geen bos meer door te zien. We leven in een wereld van diensten. Zoals een advocaat onontbeerlijk is om achter je centen aan te gaan of van een partner te scheiden, zo is de architect al te vaak geworden; een fixer, de man die tegen een honorarium en binnen de tijd die een bouwaanvraag je toelaat, een oplossing voor je samen puzzelt. *The solution van the architect*. Van hem verwachten we antwoorden. Iemand als architect Guy Cleuren steekt zijn ontgoocheling daarover niet onder stoelen of banken: onze architectuur als vormgeving wordt daardoor al te zeer bescheiden en ondergeschikt, zelfs een beetje schijterig: ze *blend* in de omgeving en de conventies. In interviews breekt hij een lans voor de eigenzinnigheid van de architect-ontwerper.

Afgelopen zaterdag liep ik in het S.M.A.K. Een gids zei op het eind van zijn rondleiding: "Dames en heren, ik hoop dat u na deze twee uur vertrekt met meer vragen dan antwoorden. Dan ben ik tenminste zeker dat ik mijn job goed heb gedaan". En iedereen lachte minzaam. Want hoe anders is de wereld van de kunsten. Een plastisch kunstenaar geniet de vrijheid om ideeën, dromen, zelfs contradicties op je los te laten. Van de kunstenaar verwachten we geen antwoorden, maar vraagtekens, maar dan wel in een veilig reservaat van musea en galeries.

Architect Johan Laethem toont in deze expo zelf fotografie en een uitgebalanceerde sculptuur, waarin hij de limieten van architectuur aftast. Hij voert een heel boeiende, fundamentele zoektocht naar het uiterste punt van draagkracht van volumes, naar het punt

waarop een structuur net nog samen en rechtop blijft. Hij bezorgde me ook zijn kanttekeningen bij deze expo.

Hij verknoopte zijn verhaal over deze tentoonstelling met twee figuren. En ik zie ze in mijn betoog graag als twee polen. Aan één kant Dom Van der Laan, de geestelijke-architect. Zoals zo vele architecten, ging Van der Laan op zoek naar een maat die ruimte structureert, zoals uren, minuten en seconden dat met onze hoop, verlangens, vrees en vreugde doen. Hij had daar een naam voor: het plastisch getal. Ik ben een kneusje in wiskunde, maar het had iets van doen met onderlinge verhoudingen van getallen in hun derde macht. Daarmee verbond hij de dikte van een muur met de dimensies van een kamer, de kamers met de gang, de gang met de gehele oppervlakte, het gebouw met zijn omliggende tuin en straten. Dat gebruik van een formule plaatst hem in een lange traditie. Le Corbusier had zijn *Modulor*, de Grieken hun mens als maat voor de dingen, de prehistorische bouwer van Carnac of Stonehenge zette op geregelde afstanden stenen lijnen en ordende zo een landschap Architectuur start bij Van der Laan vanuit de cella: het ogenblik dat twee muren zich tot elkaar moeten verhouden. Van daaruit ordent hij gaandeweg een wereld, zoals het een religieus betaamt: hij ziet immers een scheppende hand aan het begin van alles. Eén taal die een einde maakt aan de chaos van Babel.

Aan de andere kant van het spectrum staat het New Babylon-project van Constant. Een *Babel revisited*: Constant droomde van een Babelse stad op poten die boven de burgerlijke stad uittorent, en waarin alle eeuwenoude orde van rangen en standen verdwijnen. Constant was een kind van zijn tijd; het situationisme zocht geen heil in voorspelbare structuren, maar in de kunst van het dwalen, van de droom en het toeval. Hij mijmerde over een fluïde architectuur, die transformeert en die toelaat om vrij van de ene ervaring in de andere te stappen, als spelende mensen. Bouwen en beleven gebeuren simultaan.

Dames en heren, de architect die zoekt naar structuur en de kunstenaar die zoekt naar een uitweg uit een dwingend korset, het is voor u misschien teveel karikatuur, te kort door de bocht. Maar ga even mee in de gedachte en zie hoe die twee ronddwalend en zoekend elkaar vandaag in deze gangen ontmoeten op een kruispunt. Ieder van de creatieven die hier samenkomen bevinden zich ergens op het lijnstuk tussen die twee. En anders dan de deuren of de vensters in een gebouw, is hun positie nooit vastomlijnd: ze verandert van werk tot werk. Architect of kunstenaar: de termen worden gelukkig inwisselbaar. De scheiding, zo die al bestond, wordt flou. Die spanning tussen ordenen en ontsnappen is de kern van creatie. Op het ene moment wil je beschut en veilig tussen muren staan, soms werkt dat verstikkend en sta je er liever achter, naast of boven.

Karl Philips' werkdomen is de het urbane, waarin wij een steeds dichter net weven van regels en codes. Zelfs in een stadje als dit hebben we de zaken voor elkaar; de *sens unique*, afgebakende zones voor voetgangers en fietsers, de sportterreinen, de wifi van deze of gene winkel, het parkeerreglement, de kiss-en-ride-zone, het winkelcentrum als honingraat voor wereldwijd uniforme ketens en merken. Karl zoekt bewust naar de laatste blanco restjes ruimte, waar sociale codes nog niet heersen. Het nomadische speelt een sleutelrol. Hij had ooit een lunaparc als atelier, en een modulaire caravan als woonplaats, waar hij iedere dag een stuk afvees om het aan de andere kant eraan te zetten. Zo ontsnapte hij wonderlijk aan het verbod om langer dan 24uur op dezelfde plaats te staan. Karl ontsnapte aan files met een duwfiets, die tussen de stroken op de snelweg, over de vangrails raast. Karl is on the move, streeft naar een soort *selfreliance*, hij is Houdini, Karl wil ontsnappen.

Ontsnappen is ook de reflex van Koen Deprez. In onvrede met het koude modernistische ideaal van de functionele woning, gaat hij op zoek naar andere uitgangspunten. Literatuur bijvoorbeeld. Kan je het programma van een huis stoelen op fictie in plaats van noodzakelijkheid? Deprez ging de uitdaging aan. Een roman van Willem Frederik Hermans werd ooit de leidraad voor een woning in Izegem. Een roman verbetert de wereld niet. Hij schuift er enkel een andere voor in de plaats. Logica en voorspelbaarheid zijn het verste van de wensen van een romancier. Hans Thys heeft de methode van Deprez ooit heel mooi verwoord als het “zichzelf van het schaakbord duwen”. Paarden, lopers en koningen: op een schaakbord kunnen ze zich enkel verplaatsen langs vooraf afgesproken paden. De architectuurideaal dat Deprez nastreeft ligt naast dat schaakbord. Ze verloopt langs paden van associatie. De ruimte voor mogelijke gebeurtenissen is hem veel dierbaarder dan het bekende verhaal.

Dames en heren, de kracht om naast de werkelijkheid een ander exemplaar te verzinnen en in te richten, eentje die het ritme van je dromen, je angsten en je verlangens volgt en die dan te presenteren in de werkelijkheid, waar je dan vanop de zijkant kunt naar zitten kijken. Dat heet theater. Grieken hebben hun interessantste architecturale erfenissen voor achtergelaten. Shakespeare zei al: *“All the world’s a stage, And all the men and women merely players; They have their exits and their entrances”*.

Dat een kunstenaar als Katleen Vinck tegelijk ontwerper, plastisch kunstenaar en theaterscenarist is heeft niets met keuzestress te maken, maar alles met die noodzaak. Het theater van de cementen Mariagrot, die je in elke Vlaamse parochie wel vindt, verwijst niet enkel naar de grot van Bernadette in Lourdes, maar ook naar de eerste vorm van wonen: een prehistorische spelonk. De sprong van die geborgenheid naar de betonnen bunkers van de *atlatikwall* lijkt misschien een onmogelijke spreidstand, in haar eigen logica is hij klein. Achthoekige betonnen structuurtjes met een gat in het midden, die vroeger een machinegeweerschutter herbergden, liggen nu verlaten langs de atlantische kust. De oorlog is ver weg en vandaag worden ze door zeepokken en groen terug opgenomen in de natuur. Katleen recupereert zulke vormen in een nieuwe poëzie, waarin de architecturale vorm een soort fantoom wordt, van zijn functie of zijn symboliek losgeweekt. En het is fascinerend hoe ze die schaalmodellen van verbeelding toont op de driepikkel van de landmeter. *Faut le faire*; fictie en verbeelding die zich presenteren op de pootjes van schaal en orde.

Ik bedenk plots: heeft ook Van der Laan geen theater gemaakt, en daar schuilt daarin een mooie paradox: over hoe een wiskundige formule de dimensie van zijn gebouwen beheerst, terwijl het gebouw zelf een huis moet zijn voor iets ongrijpbaar en volstrekt onlogisch gebeuren als het religieuze ritueel. De video’s van Sarah Van Marcke tasten met gepaste verstillings af hoe dit zich zou kunnen voltrekken, in het onverklaarbare omslaan van een bijbelpagina, of het liften van een matras.

Architectuur wordt bij Caroline Van den Eynden een metafoor voor de wijze waarop ze huishoudt in haar eigen, soms heel intieme, indrukken en herinneringen. Gedachten verschuilen zich in een persoonlijkheid soms als op verschillende etages of kamers. Muren, vensters, leidingen en balustrades worden geleiders waarlangs ze zich manifesteren. Het modernistische gebouw waarin ze zelf opgroeide, staat model voor een bewustzijn waarin indrukken opdoemen en verdwijnen.

Het moet vast een interessante kluif zijn voor psychologen: hoe bepalend is een je eigen huis voor de wijze waarop je later jezelf in eender welke ruimte plaatst? Sluipt er iets van die dimensies in je systeem, in je manier van kijken, als een soort DNA voor je oriëntatie? Het gegeven keert weer in een wandsculptuur van John Van Oers. Het plattegrond van zijn woning kreeg een kwartdraai en verschijnt als grid aan de muur. Als een bibliotheek voor ervaringen en herinneringen.

Theater moet het hebben van toeschouwers. En hoe je de wereld als schouwspel bekijkt, hangt af van de positie die je inneemt. Schilders zijn daar hard mee bezig, omdat ze voor hun voorstelling een frame moeten kiezen, een snede. Een van de interessantste gevechten in de kunstgeschiedenis is dat van schilderkunst met de ruimte. Het paradigma van het schilderij als venster op de wereld, de spanning tussen een mentale beeld en de echte doorkijk, heeft een heel lange stamboom. Het spiegeletje van Van Eyck achter het Arnolfini-echtpaar, de spiegel achter de koninklijke familie van Velasquez, de spiegel waarmee Raveel de hemel transporteert, de spiegels waarmee Richter plagerig de spanning tussen oppervlak en doorkijk aftast...Het duo Gijs Van Vaerenbergh heeft daar in deze expo een complexe en interessante spruit aan toegevoegd. In architectuur is de spiegel een instrument om een perspectief door te trekken: een mooie, bedrieglijke *mindfuck* voor je gevoel van ruimtelijkheid. Met vier spijkers slaat het duo die illusie aan diggelen. Het spiegelbeeld vervalt in zijn rol van object, als een soort doek van Veronica. En meteen verfrommelt de illusie van ruimtelijkheid tot een soort caleidoscoop die je alle hoeken van de kamer laat zien.

Dames en heren; zei ik net dat een spiegel bedrieglijk is? Waarom zou het beeld dat hij me levert, de lijnen die ik erin zie of de ruimte die ik erop lees, minder waard of minder waar zijn dan de tastbare werkelijkheid? De spiegel is een product van de *mind*, van het bewustzijn. Het is een complex samenspel van licht, positie en onze leesvaardigheid. Kunstenaars als Olivier Goethals benaderen de werkelijkheid als een uiterst interessant amalgaam waarin materie, het beeld, de afbeelding, het licht, de illusie en de gedachte, de materiële natuurlijke processen en de cultureel verworvene, op dezelfde voet komen en met elkaar interageren. Het is een postmateriële kijk, waarin de tussenschotten wegvallen en waarin de werkelijkheid wordt geëxploreerd als in een soort alchemistisch labo. Onze vooruitgangsidee is tot op vandaag misschien al te zeer gestoeld op het begrijpen en het inrichten van de tastbare wereld. Iemand als Nikola Tesla beweert Mocht wetenschap morgen even veel moeite steken in de studie van het niet-tastbare, dan kunnen we meer vooruitgang boeken in 10 jaar dan in eeuwen ervoor.

Zoals de Grieken met theater een uitstekend middel vonden om het binnen de werkelijkheid over de werkelijkheid te spreken, zo gebruiken Miriam Rohde en Julie Pfeleiderer video als laboratorium: zowel bestaande architectuur, in afgewerkte, bewoonde gedaante, als huizen in opbouw worden uiteengetrokken in *partial views*. Daarbij springen ze vlotjes over de vaste parameters als afstand en tijd. Er wordt naar hartenlust onderbroken, herhaald, vergeten en gegluurd. Of hoe ook video, net als de roman, ons toelaat om even het schaakbord te verlaten. Het is ook dat medium dat iemand Sarah Westphal toelaat om niet de maat, maar de ziel van een ruimte af te tasten. Tijdens een residentie in Japan bijvoorbeeld, waar ze het huis exploreerde van een huidspecialist. En hoe dat toeval wonderwel rijmt met haar fascinatie voor het oppervlak, de huid van de dingen, die nu eens doorlatend, dan weer

concreet is, zowel identiteit als scherm, tegelijk drager van het licht van dit moment als van de sporen van een geschiedenis.

Er steekt veel onderzoek in deze expo. En als onderzoek je te zwaar klinkt, neem dan zoals Conrad Willems misschien genoeg met het spel. De stukken uit de oude kinderlijke blokkendoos krijgen bij hem de gedaante van natuursteen. Hij verschuift de positie van de architect naar die van de performance-kunstenaar, die, al dan niet geleid door een vooropgesteld plan, voorzichtig de uitdaging aangaat om blok per blok verbeelding te rijmen met zwaartekracht. Het kleine kind in ons herinnert zich de fascinatie en de spanning van torens bouwen, van het straffeloos flirten met het gevaar van omvallen.

Hoe je het ook draait of keert, deze wereld zit vol structuur, zelfs die mooie onherbergzame chaos die we natuur noemen groeit langs fractals en rizomen. De centrale vraag van deze mooie expo is misschien de volgende: ontwerpen is kiezen tussen bestaande structuren ondergaan, of ze te beroeren, ze ombuigen of ze zelf bouwen. Volgen wij het patroon of vallen we naar hartenlust tussen de mazen?

Tot besluit misschien nog dit: lieve academievrienden, een expo over bouwen tonen in een jaar waarin over de toekomst van jullie gebouw gedebatteerd wordt, is een mooi statement. Mogen wij met jullie vaststellen dat de formule van dit huis dagelijks mooi geschreven wordt, dat er een fundering van jaren ligt, dat experiment en nieuwsgierigheid er al staan als mooie pijlers. Rest misschien nog "*the solution*"; een waardig dak voor de kunsten. Visie en architecten bij de vleet, nu nog de vonk van de bouwheer...

Frederik Van Laere
30 november 2017